

13/5.27

Г. Ф. Турлей

КОРИСНІ КОПАЛИНИ ХАРКІВЩИНИ Й СУСІДНІХ ОКРУГ.

В цій праці я хотів, систематизувавши й перевіривши літературні дані, дати короткий огляд корисних копалин Харківщини й 3-х сусідніх округ — Сумщини, Ізюмщини й Куп'янщини (в межах 1926 року).

Одною з найважливіших умов процвітання окремих округ є планове й всебічне використання корисних копалин, що є на їхнім терені. Надто тепер, коли нам треба не тільки відновлювати, а й розвинути народне господарство, природні багатства округ повинно всебічно й вивчити і злічити, щоб практично використати їх.

В надрах Харківщини, Сумщини й Куп'янщини сила різноманітних корисних копалин, які, безперечно, відіграють важливу роль в господарчій діяльності людности згаданих округ.

Перш, ніж почати огляд корисних копалин, я вважаю за потрібне згадати про те, що перші відомості про існування цих копалин на Харківщині маємо з сорокових років минулого століття.

Одним з перших дослідників, що знайомить нас з геологією кол. Харківської губернії взагалі і корисними копалинами зокрема, був гірничий інженер Бледе. Ще 1843 року інж. Бледе описав найголовніші місця покладів будівельних матеріалів і кам'яного вугілля (с. Покровське). Другим дослідником, що дуже докладно вивчив Ізюмську округу, був геолог Борисяк, а трохи згодом геолог Яковлів. Багато попрацювали над з'ясуванням геологічної будови Харківщини професори кол. Харківського університету Гурів і Леваківський, залишивши по своїх багатолітніх дослідженнях дуже цінні дані про місця покладів корисних копалин. Багато цінних даних про корисні копалини Ізюмської, Харківської й Куп'янської округ, а так само й Сумської округи, є в працях геологів-професорів: Лихарьова, Соколова, Армашевського, Зам'ятчинського й інш. Надто цінні розвідки проф. Зам'ятчинського для відшукування глинищ різних сортів глини в кол. Харківській губернії.

Останніми роками ми знаходимо вже систематизовані дані про копалини Харківщини в проф. А. С. Федоровського — в його нарисові „Геологія Харківської губ.“, вміщеному в збірникові „Природа й людність Слобідської України“ (1918). Нарешті, 1922 року найголовніші місця покладів корисних копалин кол. Харківської губ. показані в „Малі корисних копалин України“, вид. Укр. Геолог. Комітету.

Судячи по літературних даних з геології кол. Харківської губ., не можна не прийти до висновку, що корисні копалини Харківщини, Сумщини, Ізюмщини та Куп'янщини досить таки різноманітні. Перше місце серед них треба віддати глинам, які попадаються в найрізніших видах і суть найпоширеніші корисні копалини, практичний вжиток яких великий. Далі, до більш поширених треба залічити крейду, торф, пісковці. Є й цінніші копалини, як-от: кам'яне вугілля, залізняки, фосфорити й ін. Проте, корисні копалини нашої місцевості недосить розробляється, а тому з них нема тої користі, яка може бути. Планове дослідження місць існуючих корисних копалин і належне розвідування нових є величезної ваги справою для окремих округ.

C36234

І. ОГЛЯД КОРИСНИХ КОПАЛИН НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ОКРУГИ

Глини. Харківська округа, безперечно, — одна з багатих на глини округ УСРР. Глини попадаються на терені Харківської округи в різних видах і суть найбільш поширеними корисними копалинами; є багаті глинища вогневідpornих, фаянсових, гончарних і цеглових глин. Деякі з вогневідpornих глин дуже вславились: складом і властивостями своїми вони подібні до багатьох глин чужоземних глинищ, наприк., вогневідpornі глини Старовірівки і Нової Водолаги ¹⁾.

Вогневідpornі й гончарні глини дуже поширені в с. с. Н. - Водолага, Княжне, Просяне, Знаменське, в м. Валках і в с. Старовірівці. Особливої уваги варт глинища в Н. - Водолазі, Валках і Старовірівці.

Село Н. Водолага лежить на південний захід од м. Валок, 12 верстов од залізничної станції Борок. В околицях села є досить грубі поклади фаянсових і гончарних глин; поряд з ними попадаються й нижчі сорти глин, що йдуть на домашню до кращої фаянсової глини при виробі посуду. Щоб добувати глину, копають т. з. дудки (глибокі—від 7 до 9 сажнів завглибшки, до 1 сажня діаметром—ями); в дудки сходять східцями. Часом від дудки йдуть підземні хідники кілька сажнів завдовжки; склепіння цих підземних галерей підпирається стоянами. Добуту глину витягають наверх „бараном“ або, коли добувається багато,—осібним коловоротом. З одної дудки місцеві дрібні промисловці (кустарі) добували часом до тридцяти тисяч пудів глини на рік.

По аналізах, що робив проф. Зам'ятчинський, сірувато-білі, попелясто-сірі водолазькі глини, це — справжні вогневідpornі глини ²⁾.

Хемична аналіза Водолазьких глин показала такий склад:

Окис кремнія SiO_2 — 73,732	Заліззовий окис Fe_2O_3	} сліди.
Алюмінійний окис Al_2O_3 — 16,745	Окис кальцію CaO	
Гігроскоп. води 1,374	„ магнеію MgO	

Втрата при розпеченні 7,819, щолочи — 0,469.

Те, що в цій глині мало флюсуючих речовин, а так само й те, що в ній є останки кремнезему — зерна кварцю, які легко одмучуються, дає змогу, на гадку проф. Зам'ятчинського, в легкій спосіб мати масу для фаянсу й інших виробів. Глину з с. Н. Водолаги розробляють зараз дрібні промисловці для місцевих потреб. Гончарні вироби з с. Н. Водолаги мають збут у Харкові на базарах. Раніш глину з Нової Водолаги приставлялося на фаянсовий завод у Будах. Про добрість водолазької глини можна судити ще й по тому, що з неї в Харкові робилося вогневідpornі тиглі, що видержували стоплення 3-х фунтів срібла. ³⁾

Село Княжне, що лежить десять верстов на південь від Н. Водолаги, відоме теж глинищами дуже пластичних вогневідpornих глин, темносірих і сірих, що лежать неглибоко.

Села Просяне й Знаменське, в околиці Н. Водолаги, відомі своїми покладами чорних пластичних глин і сіруватої вогневідpornої глини.

Великий інтерес мають, як це сказано вище, вогневідpornі й фаянсові глини с. Старовірівки. Старовірівські глини, що глинищами схожі

¹⁾ Охтирську округу розформовано, а тому місця покладів корисних копалин її розглядатиметься при оглядові Харківської й Сумської округ.

²⁾ Коефіцієнт вогневідpornости рівний 1,2 — VII клас по класифікації Бішофа.

³⁾ Борисяк. Збірник метеріалів, 133 стор.

ПОКАЖЧИК ЛІТЕРАТУРИ З ГЕОЛОГІЇ ХАРКІВЩИНИ, ОЗЮМЩИНИ Й КУП'ЯНЩИНИ, ЯКОЮ Я КОРИСТАВСЯ ДЛЯ ЦЬОЇ ПРАЦІ

- 1843 г. Бледе. О месторождениях горных пород Харьк. губ.
- 1869 г. А. Гуров. Геологические исследования Южной части Харьковской губ.
- 1873 г. Леваковский. Исследования осадков меловой и следующей за ней формаций. Труды Об-ва Испыт. Природы. Том 7. Харьков.
- 1882 г. А. Гуров. Геология Екатеринославской и Харьковской губерний Труд. Об-ва Испыт. Природы при Хар. Ин-те. Том 16.
- 1887 г. П. П. Пятницкий. Предварительное сообщение о нахождении бурого угля близ Люботина. Тр. Об-ва Исп. Прир. при Харьк. Ун-те. Том 21.
- 1890 г. Н. Соколов. Геологическое исследование в Змиевском уезде Харьк. губ. и Павлоградском Екатериин. губ. Изв. Геол. К-та. Том 9.
- 1891 г. Родин. Местности по течению р.р. Уды, Лопань и Харьков. Труды Об-ва Исп. Пр-ды. Том 26. Харьков.
- 1893 г. Н. Соколов. Нижне-третичные отложения Ю. России. Тр-ды Геол. К-та. Т. 9. № 2.
- 1893-4 г. Пустовитов. Геологическое описание Харькова. Тр-ды Об-ва Исп. Природы при Харьк. Ун-те. Том 28.
- 1896 г. П. Замятчинский. Каолинитовые образования Южной России.
- 1898 г. Наливкин В. Геологические исследования, произведенные в центральной части Изюмского уезда Харьковской губ. Тр-ды Геол. К-та. Том 17.
- 1899 г. Известия Геологического К-та. Том 18, стр. 50-51; отчет о состоянии и деятельности Геол. К-та за 1898 г., стр. 61-62.
- 1900 г. Изв. Геол. К-та, том 19. Последние исследования В. Наливкина в Изюмском уезде.
- 1901 г. Изв. Геол. К-та. Журнал Присутствия за 12/XII-1901 г., стр. 134.
- 1903 г. Армашевский. Общая геологическая карта Европейской России. Лист 46. Тр-ды Геол. К-та; том 15.
- 1905 г. Борисяк. Геологический очерк Изюмского уезда. Тр-ды Геол. К-та. Новая серия, выпуск 3-ий.
- 1908 г. Яковлев Н. Палеозой Изюмского уезда Хар. Губ. Тр-ды Геол. К-та, новая серия, выпуск № 2.
- 1912 г. Червинский. Основные черты тектоники Полтавской, Харьковской, Черниговской и Курской губерний. Ежегодник по геологии и минералогии. Кн. 78.
- 1913 г. Изв. Геол. К-та. Предварительный отчет о геологических исследованиях С. З. части 61 листа 10-верстной карты Евр. России. Б. Лихарева, том 32.
- 1913 г. Очерк месторождений ископаемых углей России. Изд. Геол. К-та. С.-Петербург.
- 1915 г. М. Лапин. Отчет по гидрогеологическому рекогносцировочному обследованию Харьк. губ. Доклады Харьк. Губ. Зем. Управлению, выпуск 2, стр. 66-110.
- 1917 г. Б. Лихарев. К вопросу о распространении некоторых ярусов нижне-третичных отложений в бассейнах рек С. Донца и Дона. Изв. Геол. К-та, том 36.
- 1918 г. Природа и Население Слободской Украины. Естеств. Ист. Библиотека, под ред. проф. Талиева. Изд. Союз. Харьков.
- 1918 г. Червинский. Фосфорит України.
- 1918 г. Акад. Тутковский. Підземні води України.
- 1918 г. Б. Лисин. Глини та глиняна промисловість на Україні. Видавництво „Праця“. Київ.
- 1922 г. Мапа корисних копалин України, складена Українським Геологічним Комітетом. Видав. ЦСУ Харків.
Окрім згаданої літератури, я користався при складанні цієї статті такими виданнями:
- 1911 г. Статистический справочник по Харьк. губ. Изд. Харьк. Губ. Зем. Упр.
- 1905 г. Краткий очерк местных и отхожих промыслов населения Харьк. г. Изд. Зем. Упр.
- 1915 г. Матерьялы по оценке фабрик и заводов Харьк. губ. Том 3. Изд. Харьк. Губ. Земск. Упр.
- 1916 г. По окрестностям Харькова.—Опыт естественно-исторического путеводителя. Студ. кружок натуралистов при Харьк. Ун-те.
- 1920 г. Матерьялы Торфяного Отдела Управления Землеустройства и Мелиорации НКЗ Киев.
- 1922 г. Комиссия электрификации Украины. УСНХ Извлечение из трудов.
- 1922 г. Сухов. Экономическая география Украины.
- 1923 г. Матерьялы по районированию Украины. Изд. Госплана УССР.

Харьков. 14/VIII 1926 г., ул. Артема, № 56. Т. Г. Ф. Турлей